

V. OTURUM TARTIŞMALARI (I. Bölüm)

6 Aralık 2001

Oturum Başkanı - Prof. Dr. İnci GÖKMEN (ODTÜ Kimya Bölümü)

OTURUM BAŞKANI- Sayın konuşmacılara çok teşekkür ediyorum. Daha önce de belirttiğim gibi bu oturumla ilgili soru ve katkılarınızı mümkün olduğunca kısa alabileceğiz. Soru yöneltenler önce kendi isimlerini, sonra da soruyu yönelttikleri kişinin ismini bildirirlerse daha düzgün bir şekilde yürür sanıyorum, bu kısım.

Buyurun.

CİHAN DÜNDAR- Merhabalar, ÇMO Başkanım. Değerli sunumları için. bütün katılımcılara teşekkür ederim, ayrıca birkaç küçük sorum olacak; öncelikle Sema Hanıma;

Bir ülke açısından enerjiden kaynaklı emisyonların azaltımına ben bir parametre daha ekledim ve üç parametre olarak düşünüyorum. Bunlardan bir tanesi üretimde temiz teknolojilerin kullanılması, ikincisi enerji tasarrufu -siz de söylediniz- ve üçüncüsü de enerji transferi olabilir. Bunu niye söyledim? Yarın sabahki oturuma bakarsak "Türkiye Enerji Terminali Mi Olacak?" sorusunun cevabı, yarın sabahki oturumda tartışılacak.

Ben bir yaklaşım olarak bildiğim kadarıyla -ki, burada Tolga Hocamız ve diğer uzmanlar da var- Türkiye'nin yapmış olduğu doğalgaz bağlantıları enerji ihtiyacının çok çok üzerinde. Şu anda elektrik üretiminin 1/3'ü doğalgazla üretiliyor, biliyorum ve ihtiyacının çok çok üzerinde bağlantılar yapılıyor. Türkiye bir enerji terminali mi olacak? Yani özetle, doğalgazdan elektrik enerjisini üretip, Avrupa'ya mı satacak? Kyoto Protokolü çerçevesinde değerlendirilebilir misiniz?

Bir ikincisi -Ayça Hanım söyledi- İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi emisyonların 2000 yılında 1990'lı seviyelere indirilmesini öngörüyordu ama, başarılı olmadı. Bunun yaptırımı nedir? Bunu sormak istiyorum: Bunun Türkiye ya da diğer ülkeler açısından bir yaptırımı var mıdır? Tamam kâğıt üzerinde gayet güzel ama, ülkelerin uygulamadığını görüyoruz.

Bir üçüncüsüye; özellikle Nesrin Hocama sormak istiyorum: AB mevzuatına uyum sürecinde bütün müktesebatı A'dan Z'ye AB mevzuatına uyarlıyorlar ve ÇED yönetmeliği de bu bağlamda değişenlerden bir tanesi. Konuşmanızın son bölümünde değinmiştiniz, zaten bizim temel sıkıntılarımız mevzuattan değil, mevzuatta yaratılan istisnalardan.

Türkiye'deki temel sıkıntı ve oradaki istisnalardan bir tanesi hemen göze çarpan "mobil santraller." Yeni yönetmelikte yine mobil santraller 2002 yılı sonuna kadar mevzuat kapsamı dışında bırakılıyor. Bunun kısa ve uzun vadede Türkiye açısından götürüleri, kayıpları ne olabilir? Çevresel açıdan zaten bunu hem biz, hem de EMO açıklıyor. Ben uluslararası mevzuat açısından bunun cevabını öğrenmek istiyorum.

OTURUM BAŞKANI- Yine aynı sıralamayla gidelim isterseniz, Sema Hanım buyurun.

SEMA ALPAN ATAMER- Buna ben cevap vermeyeceğim. Çünkü anladığım kadarıyla bir soru değil de, bir yorum sizinki. Çünkü, genelde karbondioksit ya da hep termik santraller söyleniliyor ama bu arada hepimiz, bütün vatandaşlar -farkındaysanız en alta konutlar bile var- sunuşumda gördüğünüz gibi enerji üretim ve tüketiminde iklim değişikliğinden sorumlu. "Kim ne kadar, hangi açıdan sorumlu?", belki bunu daha niceliksel tablolarla ortaya koymak mümkün.

Ben sadece niteliksel olarak bir tabloyla, sera gazlarının kaynaklarını sadece üretim ve tüketimde, enerji sektöründe sunmaya çalıştım.

"Bunu önlemek için ne gibi çarelere başvurulması lazım?" Sayın Hocam bir parça değindiler. Özel İhtisas Komisyonunun Raporunda; her sektörde neler yapılması önerilebilir uzun uzun, sayfalarca bunlar yer alıyor. Onun için bir şey söylemedim. Ama, enerjinin verimli kullanılmasından, alternatif enerjilere; konutlarda enerji tasarrufundan petrol boru hatları ve taşımacılığın kadar birçok alanda; o gördüğümüz tanımların her birini ele aldığımızda, her alanda yapılacak pek çok şey var. O nedenle sorunuzu sadece bir yorum olarak değerlendiriyor; benim tebliğimle ilgili bir soru olarak almıyorum.

AYÇA ERDEM BAHADIR- Sanıyorum "sözleşmenin 2000'de emisyon indirimi olmadı, yaptırımı nedir?" diye sordunuz yanlış anlamadıysam.

Sözleşme, zaten bir çerçeve sözleşmeydi. Herhangi bir yaptırımı yoktu. Yasal bağlayıcı belge olarak Kyoto Protokolü hazırlandı. Kyoto Protokolü'nde de 2000 yılı değil; 2000 yılı gelmek üzereydi, bu sebeple 2008-2012 Birinci Taahhüt Dönemi olarak belirlendi. Daha sonra da diğer taahhüt dönemleri belirlenecek.

Cezalandırmalarda usul ve esaslara gelince, Marakeş'teki toplantıda hemen hemen hepsi detaylandırıldı ve bitti. İnternette baktım, geçtiğimiz günlerde tamamlanarak çıkmış. Marakeş'te yayınlanan 250 sayfa kadar bir deklarasyon var. "Yaptırımlar, cezalar neler olacak?" orada bulunabilir. Yani, bu sözleşmenin bir yaptırımı yoktu. Tabiri caizse bir iyi niyet manzumesi denilebilir. Ama yasal bağlayıcı belge olarak Kyoto Protokolü hazırlandı. Başka protokoller de hazırlanabilir.

Doç. Dr. NESRİN ALGAN- Ben hemen Ayça'nın bıraktığı yerden devam edeyim. Ayça'nın yorumuna katılmıyorum. Her uluslararası sözleşmenin uyulmaması halinde, uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde belli bir yaptırımı vardır. Ama burada sorun kimin uymadığı. Eğer uymayan ABD'ye ona ekonomik ambargo uygulamanız mümkün

mü? Ya da BM Genel Kurulu'na ECOSOC kanalıyla gidip "bu sözleşmeye uymadığı için ABD'ye siyasi bir yaptırım uygulayalım" demeniz mümkün mü? Hayır.

Sözleşmeler sorumluluk ve tazminatla ilgili genel ilkeyi koyarlar. Bilahare onun nasıl detaylandırılacağını belirlerler. Demin Ayça da söyledi, iklim bunu koydu, Marakeş'te detayını ortaya koydular ama, o da çok önemli değil. Niye önemli değil? Çünkü, ekonomik ve siyasi olarak güçlü olan ülkelere yaptırım uygulamanız her zaman mümkün olmayabilir. Hukuk belgesi olarak gerçekler var; bir de hayatın gerçekleri var.

Mobil santraller için bana sorduğunuz soruya gelince; ÇED muafiyetinin uluslararası mevzuat açısından yorumu için tek tek oturup bakmak lazım. Bu santraller nerede yuzyüyor, geziyor ve neye etkisi var? Örneğin; belki biyolojik çeşitlilik sözleşmesini bir bölgede ihlal ediyor, belki bir başka bölgede Karadeniz'in Kirlenmeye Karşı Korunması Sözleşmesini ihlal ediyor. Onun için detayda özel; her özgün olayda onun hukuki incelemesini yapmak lazım. Ama şurada saydığım bütün deklarasyonlara aykırı olduğunu söyleyebilirim. Örneğin, AGİT Paris Şartı'na bile aykırı. Çünkü diyor ki: "Alacağınız her kararın çevresel etkileri konusunda halkınıza danışacaksınız, onlara bilgi vereceksiniz, katılımını sağlayacaksınız." Ya da Bergen deklarasyonu diyor ki: "İhtiyatlı olma ilkesini uygulayıp; çevreye zarar verecek bir risk değil de olasılık bile varsa onun ön tedbirlerini alacak prosedürlerini çalıştıracaksınız."

Demin anlattığım gibi siz kendi mevzuatınıza uymamak üzere karar alırsanız, öbürlerine de "yabancı mevzuat" dersiniz; üstelik, sizi mahkum edecek bir uluslararası mahkeme de yoksa, çok fazla şanslı değilsiniz. Ama ulusal mahkemelerde, örneğin mobil santrallere ilişkin bu ÇED muafiyetine bir dava açmak istiyorsanız; uluslararası mevzuat hükmündeki düzenlemeler -yani yasa- elinizde çok iyi bir destekleyici. Onun için de çok detaylı araştırmalar yapmak lazım. "Nerede kurulacak, nereye gidecek, ne atacak?" diye.

Prof. Dr. TOLGA YARMAN- Ben de konuşmacılara çok teşekkürler ediyorum; çok seviyeli sunumlar yaptılar. Çok saydığım, çok taktir ettiğim Sevgili Gürbüz Hocamla bir konuda hemfikir olmadığımı sizinle paylaşmak ihtiyacımdayım. Termodinamiğin ikinci yasası dünyanın kirlenmesi sonucunu da beraberinde getirmek durumunda değil. Bunu bir parça açmak ihtiyacımdayım. "Aynı konuda bir yakınsama temin etmemiz gerekir" diye düşünüyordum. Önce biraz böyle anlıyordum; sonra başka bir şey söyledi. İlk başta onun söylediğini düşündürdü bana. "Dünyanın ısınması termik santrallerin 2/3'lük bir ısı kesrini havaya, denize, çevreye atmalarından da kaynaklanıyor" olarak ifade edilemez hissindeyim. Çünkü, çok çok cüzi olmak gerekir. Bunu "sera etkisi açıklama etkisindedir" diye düşünüyorum. Diğer taraftan "esas itibarıyla benim soruyu ilk anlayış doğrultum itibarıyla herkesin zihninin berraklaşması gerekir" diye düşünüyorum; o da şu: "Acaba termodinamik açıdan dünyadaki sanayii üretimi, ona bağlı olarak enerji üretimi gerçekten dünyayı kirletmek durumunda mıdır, değil midir?" sorusu sorulursa şu kanaatte olduğumu sizinle paylaşmak ihtiyacımdayım; dünya açık bir sistemdir, kapalı bir sistem değildir. Enerji kaynağı da öteki hangi kaynaklar söz konusu olursa olsun güneştir.

Dolayısıyla güneş orada durduğu sürece bizim dünyayı kirletmek gibi bir zorunlulukla karşı karşıya olmamız söz konusu değildir. Eğer, biz dünyayı kirletiyorsak ya doğru enerji kullanmıyoruzdur yahut kullandığımız enerjiyi doğru kullanmıyoruzdur. Bence bunu bir berraklaştırmak gerekir. Buradan aynı kanaatte olarak ayrılmamız gerektiğini düşünüyorum. Gürbüz Hocaya bu soruyu yönelteceğim.

Diğer taraftan bu Kyoto ve ondan önceki Rio Anlaşmalarıyla ilgili olarak Türkiye'ye dönük bir şey söylemek ihtiyacındayım: Bıraksınlar biraz da biz kirletelim. Sevgili Ayça'nın dikkate getirdiği sayılar rüzgâr gibi göz önüne getirildiğinde, yeterince berrak olarak dikkatimize taşınmaktan uzak düşebilir konu. Türkiye kişi başına kirletmede 76. sırada. Hiçbir şey değil bu. Bence burada söylenmesi gereken hangi sırada olduğu da değildir; yüzde kaç kirletiyor kişi başına? Bu çok önemli, yani Türkiye atmosferi bugün hiç kirletmiyor.

Türkiye'de kirlilik yok mu? Çok var; kastettiğim o değil. Yatağan santrali ve benzer santralleri bilenler, bunların birer çevre felaketi olduğunu hemen taktir ediyor; hemen görüyorlar. Kastettiğim o değil. Ona rağmen, Türkiye pratikte çevreyi atmosferi hiç kirletmiyor. Yani, yüzde 1'lerin çok altında. Dolayısıyla "orada ince, hassas tartışmaların, müzakerelerin fevkalade diplomatik önemi olmakla beraber; bir ölçüde Türkiye açısından ciddi bir haksızlık boyutu da vardır" diye düşünüyorum.

Orada Sevgili Nesrin'e de bir soru yönelmek ihtiyacındayım. Bu konuda görüşlerini hem Sema, hem de Ayça arkadaşlarımızın değerli sunuşları çerçevesinde merak ediyorum. Çünkü onlar çevreyle, mevzuatla iç içeler; bu dediklerim konusunda bir görüş geliştirmiş olmaları gerekir diye düşünüyorum. Türkiye bu konuda çok dirençli olmak zorunda. Yani Türkiye'nin "bırakın da biraz da biz kirletelim" diyebilmesi gerekir. Hangi anlamda? Atmosferi kirletmek anlamında değil.

Ayça arkadaşımız "Kyoto Antlaşması'nın imzalanmasında, OECD ülkelerinin kirlettiğinin yarısı yaptırımıyla önerilmiş; fakat kabul edilmemiş" dedi galiba. Karşımızdakilerin bunu kabul etmemesinin, fevkalade ciddi bir haksızlık ve dayatma olduğu hissinde olduğumu sizinle paylaşmak ihtiyacındayım. Bu bir ulusal yaklaşım değil. Ötekilerin ne kadar ikircikli; tavırlarının ne kadar çift standartlı, beş standartlı olduğunun anlaşılması bir gerekliliği itibarıyla bunu kaydediyorum.

Nesrin Hocaya dönük bir şey söylemek istiyorum. Orada, sonraki konuşmalar itibarıyla, benim zihnim bir parça bulandı: Sanki "Avrupa Topluluğu'na girmemize dönük olarak hâlâ daha çevre mevzuatının gereklerini tam olarak yerine getirmemiş olduğumuza" dair bir beyanı oldu. Ama sonraki konuşmalar onu yadsıdı gibi bir izlenim edindim. O konuda da bazı izleyicilerin zihinlerinde benzer bir bulanıklık meydana gelmiş olabilir. Bizi rahatlatın o açıdan.

OTURUM BAŞKANI- Gürbüz Bey sizinle başlayalım; buyurun.

Prof. Dr. GÜRBÜZ ATAGÜNDÜZ- Tolga Beyin sorduğu; benim de açıklayamadığım konuya gerçekten bir açıklık getirmek istiyorum.

Termodinamiğin ikinci yasası "elektrik üretmek için yakmış olduğumuz fosil yakıtların ısısının geriye tekrar kazanılamayacağı; bunun muhakkak çevreyi ısıtmak için kullanılacağı" anlamında; bu bir. Çünkü eski tabirle "gayri kabili rücu" yani "irreversible" dediğimiz bir olay, bu ısı enerjisini geriye çevirmenin imkânı yok. Yaktığınız zaman yakıyorsunuz. Bu da, ortalama 1/3'ü elektriğe dönüşüyorsa, 2/3'ü en yakın çevresini ısıtmak için kullanılıyor demektir.

Benim demek istediğim şu: Bütün dünyada mevcut, tükendi, tükenecek dediğimiz fosil yakıtları; yani petrol, doğalgaz ve kömür anlamında tüm çeşidini yakıp bitirirsek, bunlar oluşurkenki duruma geri dönmemiz lazım. Yani bunların çıkarmış olduğu karbondioksitler ve yanma sonucu çıkardığı ısı enerjileri sürekli dünyanın atmosferinin ve kendisinin entropisini arttıracaktır. Bu anlamda söyledim.

Termodinamiğin ikinci kanununa göre bu entropinin artmamasının imkânı yok. Fosil yakıtları kullandığımız sürece dünyanın entropisi artacak. Bunu Nejat Veziroğlu'nun -yerküre ve okyanus değil- atmosfer tarafındaki hesabı için; dünya atmosfer dağılımını, yerçekimini, dünya üzerindeki atmosfer tabakasının yoğunluk dağılımını dikkate alarak ortalama bir hesap yaptım: Teorik olarak bütün kömürlerimizi, petrolerimizi 100 sene içerisinde yaktığımız zaman, yalnız dışarıya atmış olduğumuz ısıdan atmosferin kendisi 5,3 derece ısınıyor. Uzaya giden enerjileri söylemiyorum. Termodinamiğin ikinci kanununun uygulanması, geriye döndürmemizin mümkün olmadığı bir olay. Fosil yakıtları kullandığımız sürece biz dünyayı ısıtacağız. Teorik olarak delta x kadar olsa da dünyayı ısıtacağız; başka çaresi yok. Artı, bir de karbondioksit emisyonu var. Onun etkisini zaten biliyoruz. Bizim karbon devrine geri dönmemiz gerekli Sayın Yarman.

Prof. Dr. TOLGA YARMAN- Açık bir sistem ama; dünyayı düşündürmek zorunda diye bir kaide yok. Açık sistem olduğu için güneş orada durduğu sürece bizim sıkıntımızın olmaması gerekir. Benim söylemek istediğim bu.

AYÇA ERDEM BAHADIR- Zaten Türkiye haksız bir pozisyonda olduğu için bu sözleşmeyi imzalamadı; bugüne kadar imzalamamıştı. Sözleşme 1994'te yürürlüğe girdi. 1995'te Berlin'de ilk konferans, 1996'da ikinci konferans Cenevre'de yapıldı. Bu her iki konferansa da Dışişleri Bakanlığımız katıldı. Sözlü olarak bildirimde bulundular. Bu eklerde "haksız yerde bulunduğu" kayıtlara geçmiştir aslında. Üçüncü taraflar konferansında 1997'de yapıldı. Resmi başvuru, orada biz taraf olmadığımız ve başvuramadığımızdan Pakistan ve Azerbaycan kanalıyla verilmiştir. Yine burada da "haksız bir şekilde yer aldığımız" vurgulandı.

1998-1999'da Arjantin ve Bonn'daki her toplantıya Türkiye'den bir heyetle gidilerek, resmi ve gayri resmi temaslarda "ülkemizin bu eklerde haksız bir pozisyonda olduğu,

gelişmiş ülkelerle bir tutulduğu" defalarca vurguladı. Ancak, bu eklerden çıkmak söz konusu olmadı. Başta AB ve ABD, bu eklerden çıkma konusuna tabii ki karşı çıktı.

Dolayısıyla bu teklifimiz değiştirildi ve "Ek 1'de kalalım, Ek 2'den çıkalım. En azından gelişme yolunda olan ülkelere maddi ve teknolojik yardım yapmak zorunda kalmayalım şeklinde" bir teklifi bu. Kabul edilen kararda da, Ek 1'de de şartlı bir şekilde kalmamız da kabul edilmiş durumda. O şart nasıl? Türkiye Ek 1'deki OECD ve AB ülkeleri kadar zengin, gelişmiş, enerjiyi onlar kadar fazla tüketen bir ülke değil. Dolayısıyla, ülkenin bu özel koşulları taraf olduğunda tanınacak. Eğer bir taahhüt alması gerekiyorsa, bu özel kuruluşlar ışığında bir taahhüt alması söz konusu olabilecektir. Yani, bunun bir pazarlık şansının olabileceği en azından kararda çıkmış durumda.

Doç. Dr. NESRİN ALGAN- Ben önce iklimle ilgili bu sorusu ve genel tartışması için Tolga Hocama çok teşekkür ediyorum. Ona bir konuda katılıyor, bir konuda katılmıyorum. "Biz de biraz kirletelim" şeklinde değil de bence "biz kirletmedik" diye taraf olmamalıyız. Yani "mademki bu sözleşmenin temel ilkelerinden bir tanesi küresel çevre politikalarının da özü olan, ortak ancak farklılaştırılmış sorumluluk ilkesi; ben sorumlusu olmadığım kirletmenin cezasını ödemem" diyebilmeliyiz, ki Bush yönetimi şu anda "ben buna imza attım, ama uymuyorum" diyor. Dolayısıyla Türkiye, Marakeş'teki kazanıma rağmen, bu sözleşmeye taraf olup olmama konusunu bence çok büyük bir ciddiyetle yeniden gözden geçirmeli. Çünkü neden dünyanın en büyük kirlilik pastasından payları alacak ülkelerden biri olalım?

Ben, Ayça'nın "Sözleşmenin eklerinde haksız yere bulunduğumuz" yorumlarına katılmıyorum. Ben de hatırlıyorum o müzakereleri Çevre Bakanlığı'nda görev yaptığım dönemden; biz o eklerde haklı olarak bulunuyoruz. Kiminle dansettiğinizi çok iyi bilmek zorundasınız. Eğer OECD üyesiyseniz, tabii ki o listede olacaksınız. Bizim sorunumuz; ekonomik durumumuzla çevre ihtiyaçlarımızın birbirine çok fazla denk düşmemesi aslında. Değilse siz OECD üyesi olarak bulunduğunuz sürece, bu yaptırımlar sadece çevre değil her alanda; liberal ekonominin her alanında, sosyal ilişkilerde, yoksullukla mücadelede, insan haklarında, iletişimde her yerde karşınıza gelecek.

Demin Cihan arkadaşımın söylediği: "Bizim mevzuatta AB'yle bir sorunumuz yok" konusu da doğru ama; belki o bir bölümünü söyledi. Bizim sorunumuz; daha doğrusu kazanımımız şu: Bizim çevre mevzuatımız çok gelişkin; bu anlamda da AB mevzuatıyla çok ciddi çelişkilerimiz yok. Nasıl ama? Mesela, su kirliliğini kontrol yönetmeliği, hava kalitesini korumaya ilişkin düzenlemelerimiz. Bizim eksiklerimiz sektörel politika uyumu meselelerinde gündeme geliyor. Örneğin AB Tarım ve Çevre politikaları nasıl bütünleştirilecek? Buna ilişkin bir politika ve mevzuat geliştirmiş, biz burada yokuz; ya da enerji ve çevre ya da ulaştırma ve çevre ya da sanayi ve çevre ya da turizm ve çevre. Çünkü, bizde çok eklektik ve tek boyutlu bakılıyor: "Bu çevre mevzuatı ve hava kalitesini koruma yönetmeliğini yaptım bitti" deniliyor. Hayır değil. hava kalitesini koruyabilmeniz

için tüm sektörel yatırımlarınızda nasıl bir farklılaştırma yapacaksınız, bunu planlamanız, bunun mevzuatını geliştirmeniz lazım. Örneğin, açın Türk mevzuatını; sanayiiyle ilişkin düzenlemeler çevreyle çelişir, çevre mevzuatı DSİ'nin mevzuatıyla çelişir ve yargıçlar karar verirken çok da zorlanırlar. Çünkü, birbiriyle çelişen üç-beş yasanız vardır. Yani, kanunları yaparken bazılarını iptal etmeyi, değiştirmeyi de öğrenmemiz gerekiyor. "Bizim AB'yle olan en büyük sorunumuz çevre ve enerji alanında olacak" diye bir iddiada bulunurken bunu kastetmişim.

AB sizin hava kalitenizi kontrol yönetmeliğinin olup-olmaması ya da oradaki normların Birliğe uygun olduğuna bakmakla yetinmeyecek ki; enerjiye ilişkin düzenlemeleriniz buna uyuyor mu, enerji ve çevre politikalarınızı bütünleştiren ve bunu hayata geçiren bir mekanizmanız var mı, buna ilişkin bir yasal düzenlemeniz var mı, daha da önemlisi çevre mevzuatınız kâğıt üzerinde mükemmel; bunu hayata nasıl geçiriyorsunuz? İşte, bizim sorunumuz orada başlıyor. Bırakın denetim mekanizmalarının olmamasını, kontrol sistemlerimizin gelişmemesini; mevzuatı ikide bir yaptığımız ek mevzuat değişiklikleriyle geçici sürelerle askıya bile alabiliyoruz biz. Saniyorum bu bağlamda ciddi sıkıntılarımız olacak. Onu söylemek istemişim.

OTURUM BAŞKANI- Epey soru var ama, hızlı bir şekilde, mümkün olduğunca kısa kısa olabilirse herkesin sorularını alabiliriz.

ZEYNEL KÖKÇAM (Çevre Bakanlığı)- ÇMO'dan arkadaşımızın sorusuna şöyle bir katkıda bulunmak istiyorum.

"İklim değişikliği çerçeve sözleşmesinin amacı 2000 yılındaki sera gazını 1990 yılı seviyesine çekmekti. 2000 yılına geldi çekildi mi ve ceza uygulandı mı?" sorusuna bir ekte bulunmak istiyorum.

İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ne kadar legal ise Kyoto Protokolü de o kadar legaldir. Bunu 2000'de yapamayacaklarını düşündükleri için, yine bu sözleşmeye taraf olan ülkeler tarafından Kyoto Protokolü'nü 1. Taahhüt dönemi denilen 2008-2012 yılına ertelenmiş; yani 10 daha tehir edilmesine mukabil yüzde 5 daha fazla altına indirme cezasını da getirmiştir. Yani ceza, Protokolün içinde yer almaktadır.

BURAK DAŞDEMİR- EMO'dan katılıyorum. Bu konuya çok fazla vakıf olmadığım için belki bildirimleri teker teker okuma ihtiyacı hissedeceğim ama, birtakım ülkelerden bahsettik, onları kategorize ettik; emisyon hacimlerinden bahsettik. Artık dünyayı ülkelerden çok çokuluslu şirketler belirliyor. Herhangi bir çokuluslu şirket benim ülkeme gelip de, kötü teknolojisini benim ülkeme kurup, kirletmeye başlarsa bundan ben mi sorumlu olacağım ya da kim sorumlu olacak?

SEMA ALPAN ATAMER- Şimdi hâlâ devletler bulunduğu göre; o devletin kendi egemenlik haklarının olduğu sınırlar içinde, kendi ulusal yasaları hâlâ geçerli. O zaman bütün izinler; yatırım izinleri, o teknolojinin hangi teknoloji olacağı, nerede kurulacağı; örneğin ÇED, her ülkenin kendisine ilişkin bir çevresel etki değerlendirmesi mevzuatı

var ya da yok. Bu standart bir mevzuat değil, her ülkenin kendi mevzuatı var. Bütün bu izinlerde, kendi yasaları hiç kuşkusuz geçerli ve ülkenin kendisinin buna dikkat etmesi gerekiyor.

Sonuçta, o uluslararası şirket gelip de sizin ülkenizde emisyonunu belli bir oranda yaptığında o sizin ülkenize ekisi ya da artı olarak yazılacak. Ama biraz evvel söylediğim esneklik mekanizmalarında tam tersi de söz konusu. Eğer belli bir yatırımdan dolayı sizin daha önce çizilen çizginin altına inmeniz söz konusuysa -belli bir kuruluş yapabilir veyahut da genel olarak ülkedeki bazı projelerle gerçekleştirilebilir- ispatlanabilir, ölçülebilir olması gerekiyor. O zaman bu bilançoda lehinize yazacak bir durumdur. Ama, her iki durumda da ülkeler şu anda söz konusu.

Bir tek AB için durum biraz farklı; orada "köpük mekanizması" dedikleri bir şey var. Yani AB'yi ufak ufak köpüklerden oluşan büyük bir baloncuk gibi düşünüyorlar ve 1990 seviyesine göre toplam olarak yüzde 8 indirmeyi taahhüt etmiş durumdalar.

Demek ki, ülkeler kendi aralarında farklı politikalarla; farklı teknolojiler, farklı yatırımlar, farklı tedbirler alabilirler. Ama, sonuçta AB'nin ortak olarak o taahhüdünü yerine getirmesi gerekiyor. Orada da öyle bir esneklik tanınmış durumda. Onun dışında ülkeler kendi taahhütlerini kendileri yerine getirmek zorundalar.

İSHAK KOCABIYIK- Nesrin Hanıma sorumu yöneltmek istiyorum.

"Uluslararası anlaşmaların Türkiye'de sanki bizim yasalarımız değil, yabancılar tarafından uyulması gereken, bizim de elimize alıp okuduğumuz bir metin olduğunu" söyledi. Evet, bu doğru ama, bu sadece Türkiye için değil, o sözleşmelere taraf olan ülkeler için de -belki bir kısmını hariç tutmak mümkün ama- öyle algılandığını düşünüyorum.

Bir başka nokta; gelişmiş ülkeler kendi ülkelerinde kullanmadıkları -çünkü çevreyi çok fazla zorluyor, pis- hem teknolojilerini hem de üretimlerini bizim gibi ülkelere aktarıyorlar. Bu, son 20 senede çok artarak devam etti. Uluslararası anlaşmaların uygulanmaması ya da yaptırımın yok sayılacak düzeyde olması "acaba o gelişmemiş, o pis çevre kirliliği yaratan teknolojileri benim ülkeme getiren ülkelerle aynı sözleşmeyi imzalamış olmaktan da kaynaklanmıyor mu?" diye merak ediyorum. Bu soruya açıklık getirirlerse memnun olurum.

Doç. Dr. NESRİN ALGAN- İsterseniz, ben de çok uluslu şirketlere ilişkin bir küçük cümle söyleyeyim, sonra Beyefendinin sorusunu yanıtlamaya çalışayım.

Bu çokuluslu şirketler tahkimle ilgili konularda da çok tartışıldı. Biz de biliyorsunuz, hep birlikte konuşmaya devam ediyoruz. Unuttuğumuz bir şey var ama: Hiçbir çokuluslu şirket vatansız değil. Her çokuluslu şirketin kayıtlı olduğu bir ulus devlet, egemenlik sahası var ve devletler arası ilişkilerde de bir noktadan sonra muhatabımız o devlet oluyor. Yani o çokuluslu şirketler küresel dünyada güzel geziyor, yüzüyor değil. Onların mutlaka -çoğunlukla Kanada, ABD gibi bu anlamda vergi cenneti olabilecek yerlere gidiyorlar

ama- mutlaka kayıtlı oldukları bir devlet var ve devletlerarası ilişkilerde de o ev sahibi olan devletin belirli sorumlulukları var.

Sizin sorunuza gelince; ben hukukun üstünlüğüne inanmış ülkelerde ulusal ya da uluslararası anlaşmaların uygulanma durumunun eşit olduğunu düşünüyorum; gözlemlerim de bu yönde. Yani Türkiye benzeri bazı ülkelerde anayasalar da, yasalar da, uluslararası yasalar da ihlal edilebilir. Ama siz bir Norveç ya da İsveç'te uluslararası anlaşmaların ihlal edilmek üzere imzalandığını düşünemezsiniz bile. Ya da İngiltere gibi bir ülkede, ki demokrasi ve hukukun kurumsallaştığı, geliştiği bir ülkede çok zordur - ulusal ya da uluslararası olsun- bu yasaları çiğnemek.

Sorun, bahsettiğiniz teknoloji transferinde de aynı noktada. Sizin yaptığınız ulusal düzenlemeler çok önemli. Örneğin aynı uluslararası anlaşmaya tarafsınız. Bu anlaşmanın gereği olarak eğer gelişmiş ülkelerin size kirletici teknoloji satmaması gerekiyorsa "onlar bana satmasın" diye beklemeniz çok makul bir yol değil. Siz de satın almamak için gerekli tedbirleri alacaksınız, gerekli kontrol mekanizmalarını kuracaksınız; çünkü sermaye küresel düzeyde çok hareketli, para kazanma en kârlı nereyi bulursa oraya gidiyor.

Bu arada da korsan uygulamalar, ihlaller dünyanın her yerinde olabilir. Örneğin İsrail devleti "ben tehlikeli atık alırım. Bunu yasaklayan hiçbir uluslararası sözleşmeye de imza atmam; çünkü benim ülkemde bunu bertaraf edecek tesisim var, ben böyle bir teknolojiye sahibim" diyor. Siz de Türkiye olarak diyorsunuz ki, ben almam bu atıkları" ve imza atıyorsunuz uluslararası anlaşmalara; fakat ondan sonra hiçbir kontrol mekanizması kurmuyorsunuz. Bir bakıyorsunuz ki, ülkenizin muhtelif gümrük kapılarından "yakıt" adı altında ve "katkı maddesi" adı altında bir sürü tehlikeli atık giriyor bu ülkeye. Bu durumda yapılması gereken, yollayan ülkeyi "bana niye bunu sattın?" diye suçlamadan önce, sizin bir evinize dönüp bakmanız, kendi ev ödevinizi yaptınız mı yapmadınız mı; kontrol mekanizmalarınızı, denetim sistemlerinizi kurdunuz mu, kurmadınız mı, bunu kontrol etmeniz lazım.

Uluslararası anlaşmalar, imzalayan ülkelerce eğer çoklukla ihlal edilen anlaşmalar diye bir izleniminiz varsa, ben bunu paylaşmıyorum ve doğrusunu isterseniz, böyle bir uygulama yapmalarını da çok akılcı bulmuyorum. İnsanlar uymayacakları anlaşmaları niye yaparlar ki; yani yasalarımızı, anayasalarımızı ihlal etmek için mi yapıyoruz? Bu herhalde insanın tabiatına aykırı bir şey. Zaten özellikle aynı ortaklığın üyesiyseniz - Avrupa Birliği gibi, OECD gibi- uymamanızdan kaynaklanan ekonomik, siyasi yaptırımlar o kadar ciddi boyutlarda olabilir ki, "o anlaşmaya uymadınız" diye özel bir mahkemede yargılamaları gerekmiyor sizi. Mesela, Türkiye, Avrupa Birliği'ne domates salçasını, deniz ürünlerini, tekstilde belli maddelerini satmıyor, çevresel kriterlere tam uymadı diye geri yollanıyor mallarımız; buyurun size bir yaptırım.

Tolga Hocam biraz önce "daha çok kirletelim, iklimi değiştiren gazları salmıyoruz; niye buna taraf oluyoruz?" diye bir tartışma başlatmıştı, ben de bunun için teşekkür

TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası

etmişim ona. Yalnız bir yeri unuttum, bu tartışmada en önemli lobi gruplarından bir tanesi de nükleer lobi; çünkü eğer Türkiye bu anlaşmaya taraf olursa, geleneksel enerji yatırımlarında bazı değişiklikler yapması gerekecek. Enerji bakanlarımız zaman zaman çıkıp şöyle demeçler veriyorlar basına: "Biz yakında İklim Değişikliği Sözleşmesi'ne taraf olacağız, bu nedenle de artık termik santral yapamayacağız, onun için nükleer santral yapmamız şarttır" diye. Bakın, daha taraf olmadan bir uluslararası çevre anlaşmasına uymak için ne kadar gayretliyiz, eğer konu çok spesifikse. Dolayısıyla hukukun üstünlüğüne inanıyorsak, uluslararası toplumun da hukukun üstünlüğüne inandığını kabul ediyorsak, anlaşmaların uyulmaması üzere yapıldığını düşünmemek gerekir diye varsayıyorum.

OTURUM BAŞKANI- Ayça Hanım bir ekleme yapacak, ondan sonra da son bir soru alalım.

AYÇA EREM BAHADIR - Aslında bu konuyla değil, daha önceki bir konu. Sözleşmenin legal olup olmadığı gibi bir şey geçti biraz önce. Sözleşme, evet, yasal bir sözleşmedir İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi -Çevre Mühendisleri Odası'ndaki arkadaşımın sorusuyla ilgili bu- fakat sözleşmenin içinde hiçbir şekilde cezai bir müeyyide geçmemektedir. Ben bunu tekrar vurgulamak istiyorum: Yasal bir sözleşmedir, çerçeve sözleşmedir, ana sözleşmedir; ama cezai müeyyidesi yoktur ve olmamıştır da 2000 yılında emisyonlarını indiremeyen ülkelere.

SALONDAN- Pardon, bir şey yanlış anlaşıldı. Bir cümle ilave edebilir miyim? Yani "yaptırımları var mı" derken, Türkiye bu yaptırımlardan çok çekti. Söylediklerimin çok doğru şeyler olduğunu söylemiyorum, baştan onu söyleyeyim. Yani katıldığım şeyler değil, ama sanayicilerin söylemleri var; sanayiciler diyor ki "Türkiye, İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ne imza atmadığı için, uluslararası platformda kredi bulmak açısından olsun veya pazar paylarını genişletmek açısından olsun çok büyük yaptırımlarla karşı karşıya kalıyoruz, Türkiye imza atsın, Türkiye'nin üzerinde çok büyük yaptırımlar var." Benim söylemim değil, Sema Hanım onaylıyor oradan. Ama diğer tarafta başka bir ülke imzayı atıyor; fakat attığı imzayı yerine getirmiyor, hiçbir yaptırım yok. Söylemek istediğim buydu.

Çevre Bakanlığı'ndan arkadaşımız söyledi, "Bir sonraki protokol yüzde 5'lik bir cezayı zaten içermiştir" dedi. Onu da uygulamazlar, bir 15 yıl sonra onu yüzde 10'a çıkartırlar; yani sonuçta temel mantık çok önemli burada.

OTURUM BAŞKANI- Son bir soru alalım.

HASAT ÖZÜLKÜ (TEDAŞ)- Sayın Başkanım, müsaade ederseniz Nesrin Hanımın bir tespitiyle ilgili değerlendirmede bulunmak istiyorum. Gerçi tam konunun içerisinde değilim; ama değerli katılımcılardan çok güzel bilgiler aldım, bunu da ayrıca belirtmek istiyorum, hepsine ayrı ayrı teşekkür ediyorum.

Yanlış hatırlamıyorsam, Nesrin Hanım, tüm Enerji Bakanlığı mevzuatlarını taradığını

ve bu mevzuatların içerisinde uluslararası çevre mevzuatına uyulacağına dair bir belge bulunmadığından bahsetti, böyle bir tespitiniz oldu. Ben buraya şu şekilde bir katkıda bulunmak istiyorum: Biliyorsunuz, bu yıl yürürlüğe giren Elektrik Piyasası Kanunu'nun amaç bölümünde, yapılacak elektrik tesislerinin çevreyle uyumlu olacağı kayıt altına alınmıştır; yani amaç bölümünde kayıt altına alınmıştır bu. Dolayısıyla bundan böyle yapılacak tesisler çevreye uyumlu olacaktır ve bu kanunla belirlenmiştir. Bize göre, çevre mevzuatı açısından büyük bir ilerlemedir bu; yani siz de isterseniz bu hükmü değerlendirebilirsiniz. Bunu bilginize sunmak istedim.

Doç. Dr. NESRİN ALGAN- Galiba bir eksik bilgilendirme söz konusu. Benim kastettiğim, söylemeye çalıştığım şeydi: Enerji Bakanlığımıza "uymakla yükümlü olduğunuz çevre mevzuatı nedir" diye sorulduğunda, bize sadece Çevre Yasası'nın ilgili yönetmeliklerini söylerler. Uluslararası anlaşmalar da bu bağlamda hani "ulusal mevzuat gibi elimizde uygulanacak belgelerdir" diye bir yanıt alamayız. Hatta bilimsel çalışmalara bakın, geçen yıl yine Odamızın yaptığı aynı sempozyumun kitapçığına bakın, "Enerji Konusunda Çevre Mevzuatımız" diye bir tebliğ var; Hava Kirliliği Kontrol Yönetmeliği'ni anlatıyor sadece. Halbuki ben diyorum ki, şu, şu, şu uluslararası anlaşmalar da aynen Çevre Kanunu gibi bağlayıcılığı olan mevzuatın bir parçasıdır; değilse, Enerji Bakanlığı'nın mevzuatını inceleyip de orada "uluslararası anlaşmalara uyulacaktır" diye bir şey aramış değilim, gerek yok zaten bunu yapmaya. Çünkü Anayasa'ya göre, uluslararası anlaşmalar eğer usulüne göre yürürlüğe konulmuşsa kanun değerindedir. Enerji Bakanlığı ya da Tarım Bakanlığı'nın "ben bunlara uyacağım" demesi gerekmez, uymak zorundadır, Anayasa'dan alır bu zorunluluğu.

Benim kastettiğim şu: Mesela tarımla ilgili birisine "tarım aktivitelerin esnasında çevreyle ilgili hangi kanunlara, yönetmeliklere uyuyorsunuz" diye sorsanız, Biyolojik Çeşitlilik Anlaşmasını söylemeyebilir size. Türkiye'de bu uluslararası anlaşmaları kanun hükmünde saymama eğilimi çok var, bundan bahsetmiştim.

OTURUM BAŞKANI- Artık herhalde bu oturumu kapatabiliriz. Tüm konuşmacılara ve katkıda bulunanlara teşekkür ediyorum, görüşmek üzere.

TMMOB 3 ENERJİ SEMPOZYUMU 5-6-7 ARALIK 2001/ MİLLİ KÜTÜPHANE ANKARA